

Sygn. akt V CSK 259/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 lutego 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Maria Szulc

w sprawie z powództwa R. W.

przeciwko Skarbowi Państwa - Staroście O.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 20 lutego 2015 r.,

skargi kasacyjnej powódki od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 30 grudnia 2013 r.,

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi

Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania

oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powódka R. W. w pozwie przeciwko Skarbowi Państwa – Staroście O. żądała zasądzenia od pozwanego kwoty 1.083.000 z odsetkami jako odszkodowanie w związku z niezgodną z prawem nacjonalizacją nieruchomości rolnej we wsi W., stanowiących własność spadkodawców męża powódki. Pozwany kwestionował roszczenie co do zasady i wysokości, podnosił m.in. zarzut przedawnienia roszczenia.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo. Zasadnicze elementy stanu faktycznego są następujące.

Małżonkowie W. (poprzednicy prawni męża powódki) wpisani zostali do III Grupy Deutsche Volksliste. Dnia 20 czerwca 1945 r. Przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w S. wydał zaświadczenie, że I. W. jest z pochodzenia Polakiem, w czasie wojny nie należał do organizacji niemieckich. W dniu 16 sierpnia 1945 r. Starostwo Powiatowe w K. wystawiło zaświadczenie tymczasowe o złożeniu przez J. W. deklaracji wierności Narodowi Polskiemu, a w dniu 3 czerwca 1947 r. Starostwo to poświadczyło, że I. W. i jego żona mają obywatelstwo polskie. W dniu 7 lipca 1957 r. Starostwo Powiatowe - Prezydium Powiatowej Rady Narodowej wniosło o wpisanie Skarbu Państwa jako właściciela nieruchomości położonej w W. o pow. 6,02 ha (na podstawie art. 2 ust. 1 lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, Dz. U. nr 4, poz. 17), a Powiatowy Zarząd Rolnictwa w W. powiadomił Sąd, że była ona własnością Niemca - J. W. W Sądzie Powiatowym w W. założono księgę wieczystą nr [...] dla tej nieruchomości i jako właściciela wpisano Skarb Państwa w dniu 22 listopada 1957 r. Sąd Powiatowy oddalił wniosek I. i M. W. o zwolnienie spod zajęcia ich majątku nieruchomego i wskazał, że m.in. nieruchomość rolna nie była w posiadaniu wnioskodawców w dniu 26 lipca 1950 r.

W dniu 7 lipca 1958 r. Prezydium PRN w W. na podstawie art. 9 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych (...) (Dz.U. nr 17, poz. 71 ze zm.) cyt. dalej jako „ustawa z dnia 12 marca 1958 r.”) postanowiło przejąć na własność Państwa nieruchomość rolną o obszarze 6,02 ha, stanowiącą współwłasność małżeństwa I. i M. W. W uzasadnieniu tej decyzji

wyjaśniono, że małżonkowie ubiegali się o zwrot tej nieruchomości, przejętej we władanie Skarbu Państwa, bowiem właściciele w czasie okupacji wpisani byli do III grupy listy narodowościowej, a ich gospodarstwo w 1954 r. zostało trwale rozdysponowane. Powódka R. W. jest spadkobierczynią po rodzicach męża.

W dniu 14 czerwca 2012 r. Wojewoda O. stwierdził nieważność orzeczenia Prezydium RP z dnia 7 lipca 1958 r. Zgodnie z tą decyzją, nieruchomość rolna stała się własnością Skarbu Państwa na podstawie przepisów dekretu z dnia 6 września 1944 r. i nie mogła być ponownie przejęta na podstawie art. 9 ustawy z 12 marca 1958 r.

Jako podstawę odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa Sąd Okręgowy przyjął art. 160 § 1 k.p.c., a szkoda miała być wynikiem wadliwej decyzji z dnia 7 lipca 1958 r. Jednakże decyzja Wojewody z dnia 14 czerwca 2012 r. nie wywołała skutku rzeczowego, ponieważ uchylenie decyzji z dnia 7 lipca 1958 r. nie prowadzi do przywrócenia prawa własności właścicielom, skoro Skarb Państwa stał się wcześniej właścicielem nieruchomości na podstawie przepisów dekretu z dnia 6 września 1944 r. Zdaniem Sądu, bieg terminu przedawnienia roszczenia powódki rozpoczyna się od wydania decyzji administracyjnej na podstawie § 5 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z dnia 6 czerwca 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Roszczenie to ulega przedawnieniu w terminie dziesięciu lat od zbycia nieruchomości (art. 442 § 1 k.c.). Decyzja wydana na podstawie § 5 wspomnianego rozporządzenia wywiera skutek prawnorzeczowy i stanowi wyłączną podstawę uzyskania wiedzy przez byłych właścicieli nieruchomości lub ich spadkobierców, że Skarb Państwa nie nabył z mocy prawa własności nieruchomości na podstawie art. 2 ust. 1 dekretu z dnia 6 września 1945 r. W związku z tym, że taka decyzja nie została wydana i nie wyłączono nieruchomości rolnej spod działania przepisów art. 2 ust. 1 lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r., Sąd powszechny nie jest uprawniony do samodzielnego badania tego, czy zasadnie władze okupacyjne zaliczyły małżeństwo W. do grupy narodowościowej niemieckiej i czy zasadnie przeznaczono ich nieruchomość na cele reformy rolnej na podstawie dekretu z dnia 6 września 1944 r.

Apelacja powódki została oddalona, aczkolwiek Sąd Apelacyjny nie w pełni podzielił motywy rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego. Sąd drugiej instancji uznał

istnienie drogi sądowej dla rozpatrzenia roszczenia odszkodowawczego powódki. Nieruchomość rolna objęta sporem przeznaczona została na cele reformy rolnej (art. 2 ust. 1 lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r.). Nie było niezbędne do takich nieruchomości wydawanie odpowiednich i dalszych aktów władczych, a podstawą wpisu Skarbu Państwa jako właściciela w księdze wieczystej było odpowiednie zaświadczenie starosty, które stwierdzało przeznaczenie nieruchomości ziemskiej na cele reformy rolnej. Powódka zatem mogła dochodzić sformułowanego w pozwie roszczenia odszkodowawczego bez wyczerpania drogi postępowania administracyjnego.

Sąd Apelacyjny nie podzielił stanowiska powódki, że dopiero orzeczenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z dnia 7 lipca 1958 r. otwierało drogę naprawienia szkody po wydaniu decyzji nadzorczej Wojewody O. z dnia 14 czerwca 2012 r. Małżonkowie W. (poprzednicy prawni powódki) nie utracili bowiem własności nieruchomości na podstawie wspomnianego orzeczenia z 1958 r., lecz na podstawie przepisów dekretu z dnia 6 września 1944 r. Poprzednicy ci nie należeli do grupy osób, o których mowa w treści art. 2 ust. 1 lit. b dekretu („obywatele polscy narodowości niemieckiej”), toteż przejęcie ich nieruchomości nastąpiło bezprawnie.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, roszczenie odszkodowawcze powódki uległo jednak przedawnieniu. Powstanie szkody w postaci utraty prawa własności nie można łączyć z wydaniem orzeczenia z dnia 7 lipca 1956 r., uszczerbek taki pojawił się bowiem *ex lege*. Z treści decyzji nadzorczej z dnia 14 czerwca 2012 r. wynika, że podstawą uchylenia tej pierwszej decyzji „była zbędność jej wydania, bowiem nieruchomość przeszła na własność Państwa z mocy prawa, przez co orzekanie o przejęciu nieruchomości już będącej we władaniu państwa i stanowiącej jej własność było bezprzedmiotowe”. Nie mógł tu zatem mieć zastosowania przepis art. 160 k.p.a. Podstawą odpowiedzialności Skarbu Państwa stanowią natomiast przepisy ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych (Dz.U. nr 54, poz. 243). Zgodnie z art. 6 ust. 1 tej ustawy, poszkodowany może dochodzić od Państwa odszkodowania za wyrządzoną mu szkodę w ciągu jednego roku od dnia wejścia w życie ustawy (tj. od dnia 28 listopada 1956 r.). Termin ten ma obecnie charakter

terminu przedawnienia (art. XIII przepisów wprowadzających k.c. z 1964 r.). Skoro szkoda powstała w 1945 r. i już wówczas b. właściciele wiedzieli, kto był zobligowany do jej naprawienia, to przedawnienie roszczenia na pewno nastąpiło w dacie wytoczenia powództwa w 2012 r. Jednocześnie Sąd Apelacyjny nie dostrzegł istnienia podstaw do zastosowania art. 121 pkt 4 k.c. i art. 5 k.c. jako służących do wyeliminowania przedawnienia lub do stwierdzenia niemożności skutecznego powoływania się na ten zarzut.

W skardze kasacyjnej powódki podnoszono zarzuty naruszenia prawa procesowego, tj. art. 213 § 1 k.p.c. w zw. z art. 228 k.p.c., art. 233 k.p.c., a także zarzuty prawa materialnego, tj. art. 2 ust. 1 dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej art. 417 k.c. i art. 5 k.c. Skarżąca domagała się uchylenia zaskarżonego wyroku i wyroku Sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. W postępowaniu kasacyjnym nie może być podnoszony zarzut naruszenia art. 233 k.p.c. i to także z motywacją prawną przyjętą przez stronę skarżącą. Wynika to z ogólnej reguły zawartej w art. 393³ § 3 k.p.c., zgodnie z którą Sąd Najwyższy związany jest ustaleniami faktycznymi Sądów meriti.

Nie ma wątpliwości, że poprzednicy prawni powódki ponieśli uszczerbek majątkowy wyrażający się w utracie zasadniczego elementu ich majątku w postaci własności gospodarstwa rolnego opisanego w pozwie, przy czym uszczerbek taki ma charakter definitywny. Z ustaleń faktycznych obu Sądów meriti wynika bowiem fakt faktycznego rozdysponowania gruntami na rzecz osób trzecich (w 1954 r.), a niektóre z tych osób uzyskały nawet akty własności gruntu na początku lat 70-tych ubiegłego stulecia. Byli właściciele nieruchomości (małżonkowie W.) nigdy bowiem od okresu powojennego nie odzyskali władania przejętym przez Skarb Państwa gospodarstwem rolnym. Sąd Apelacyjny trafnie przyjął, że naprawienia tej szkody powódka mogła dochodzić w postępowaniu sądowym.

2. W rozpoznawanej sprawie powstał zasadniczy problem, z jakim zdarzeniem należy powiązać wyrządzenie wspomnianej szkody b. właścicielom nieruchomości, a obecnie - ich spadkobiercy. Z uzasadnienia zaskarżonego

wyroku wynika, że powódka wskazywała na to, że szkoda została wyrządzona orzeczeniem Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w W. z dnia 7 lipca 1958 r. (s. 13 uzasadnienia). Twierdziła także, że uznanie tego orzeczenia za nieważne (decyzją nadzorczą Wojewody O. z dnia 14 czerwca 2012 r.) umożliwiło jej wystąpienie z roszczeniem odszkodowawczym przeciwko Skarbowi Państwa. W ocenie Sądu Apelacyjnego, małżonkowie W. nie utracili prawa własności gospodarstwa rolnego na podstawie orzeczenia z dnia 7 lipca 1958 r., ale na podstawie przepisów dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Skoro nie wystąpiła przesłanka określona w art. 2 ust. 1 lit. b tego dekretu (b. właściciele nie należeli do żadnej grup osób wymienionych w tym przepisie), to - według Sądu Apelacyjnego - przejęcie tej nieruchomości nastąpiło bezprawnie. Powiązanie roszczenia odszkodowawczego powódki z właściwym określeniem zdarzenia wywołującego omawianą szkodę prowadzi do wyznaczenia odpowiedniego reżimu naprawienia szkody, w tym też – do stwierdzenia przedawnienia roszczenia odszkodowawczego (art. 160 k.p.c. lub przepisy wcześniejsze).

3. Sąd Apelacyjny trafnie zauważył, że w świetle ustaleń faktycznych można przyjąć, iż stan bezprawia powstał już w czasie powojennego przejęcia nieruchomości ziemskiej małżeństwa W. przez Skarb Państwa, skoro – jak ustalono potem - nie należeli oni do kategorii osób określonych w art. 2 ust. 1 lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r., a późniejsze działania Skarbu Państwa ten stan bezprawnie utrwały i doprowadziły do powstania nieodwracalnych skutków prawnych (rozdysponowanie gruntów rolnych na rzecz innych osób, wpis Skarbu Państwa jako właściciela do księgi wieczystej, akty własności dla osób trzecich). Jednocześnie b. właściciele podejmowali do połowy lat 50-tych ubiegłego stulecia sporo przedsięwzięć prawnych, które miały doprowadzić do odzyskania gospodarstwa rolnego po pozytywnym tzw. postępowaniu rehabilitacyjnym (m.in. złożyli wniosek o zwolnienie majątku nieruchomościowego spod zajęcia; postanowienie z dnia 22 listopada 1957 r., oddalające wniosek b. właścicieli, k. 47 akt sprawy). Finalnym aktem działań godzących w prawo własności b. właścicieli było właśnie orzeczenie z dnia 7 lipca 1958 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, wydane na podstawie art. 9 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 12 marca 1958 r., na mocy której

dokonano „przejęcia na własność Państwa nieruchomości rolnej” małżonków W. W uzasadnieniu tego orzeczenia potwierdzono, że przejęta nieruchomość znajduje się od 1945 r. we władaniu Państwa. Wyjaśniono tam także, że zgodnie z przepisami ustawy z dnia 12 marca 1958 r., nieruchomości rolne „objęte we władanie Państwa do dnia wejścia w życie cytowanej ustawy, tj. do dnia 5 kwietnia 1958 r. przejmuje się na własność Państwa, bez względu na ich obszar, jeżeli znajdują się one nadal we władaniu Państwa lub zostały przekazane przez Państwo w użytkowanie wieczyste innym osobom” (k. 29 akt). Należy zważyć, że orzeczenie to zmierzało w istocie do legalizacji w sensie formalnym powstałego wcześniej bezprawia w postaci pozbawienia właścicieli posiadania gruntów rolnych, skoro właściciele ci nie mogli utracić ex lege własności tych gruntów na podstawie art. 2 ust. lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r. po pomyślnym zakończeniu postępowania rehabilitacyjnego. Innymi słowy, wspomniane orzeczenie z dnia 7 lipca 1958 r. zamykało sekwencję bezprawnych działań Skarbu Państwa zmierzających do pozbawienia b. właścicieli własności gospodarstwa rolnego. Z tym zatem orzeczeniem należy zatem łączyć definitywną utratę prawa własności gospodarstwa rolnego przez b. właścicieli, skoro środki prawne właścicieli służące ochronie własności zostały już w istocie wyczerpane.

4. Bezprawność tego orzeczenia potwierdza decyzja nadzorcza Wojewody O. z dnia 12 czerwca 2012 r. Doszło bowiem do jego wyeliminowania z obrotu prawnego z mocą wsteczną. W ocenie Sądu Najwyższego, nie ma znaczenia to, jakie przyczyny zadecydowały o takiej eliminacji, skoro analiza stanu bezprawności działań Skarbu Państwa mogła zostać dokonana samodzielnie na podstawie istniejących ustaleń faktycznych Sądów meriti. Uzasadnienie nadzorczej decyzji administracyjnej nie wiąże Sądu cywilnego w obecnym sporze o odszkodowanie, skoro Sąd ten nie był związany treścią zaświadczenia Prezydium Powodowej Rady Narodowej z dnia 7 lipca 1957 r., wydanego na podstawie § 12 Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz. U. nr 54, poz. 243).

Oznacza to, że dla oceny odpowiedzialności pozwanego Skarbu Państwa można stosować przepisy dotyczące skutków prawnych wadliwych decyzji

administracyjnych, negatywnie zweryfikowanych decyzjami nadzorczymi de lege lata. Przedwcześnie zatem wyłączono ogólny reżim takiej odpowiedzialności odszkodowawczej przewidziany w art. 160 k.p.a. i zastosowano przepisy ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych (Dz. U. nr 54, poz. 243).

Z przedstawionych względów należało zaskarżony wyrok uchylić i przekazać sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.